Идеята за безусловен базов доход – поява, развитие и приложение

гл. ас. д-р Диана Съботинова,
Бургаски свободен университет

Повече от който и да било друг въпрос в икономическата литература, идеята за осигуряване на всеки член на обществото на нужния за съществуването му доход, наричан безусловен базов доход, отрицателен данък върху дохода, минимален задължителен доход, граждански доход, социален дивидент или безусловна социална помощ, е предмет на непрекъснат дебат както сред икономистите, така и сред философите.

Какво разбираме под безусловен базов доход? „Базов доход е доходът, изплащан от правителството на всеки пълноправен член на обществото, (1) дори и ако той не желае да работи, (2) независимо от това дали е богат или беден, (3) независимо от това с кого живее и (4) независимо в коя част на страната живее“[1] или „Базов доход е доходът, изплащан от политическа общност на всички нейни членове на индивидуален принцип, без подоходен тест или изисквания за работа“[2]. Базовият доход е форма на гарантиран минимален доход, който се различава по това, че се изплаща на индивиди вместо на домакинства, независимо от равнището на останалите доходи, без да се изисква извършването на трудова дейност или задължението да се приеме предложена работа.

Защо дебатът за безусловния базов доход излиза отново на дневен ред в обществото? Днес повече от всякога проблемът е свързан с безработицата. Ефектите от края на пълната заетост са предсказани още през 1995 г. от футуролога Джереми Рифкин, който твърди, че през 2050 г. вероятно само 5% от възрастното население ще са достатъчни, за да обслужват и поддържат традиционните производства. Навсякъде фермите, заводите и офисите няма да се нуждаят от служители. Това се отнася не само за традиционните сектори, но и за много области на услугите. В световен мащаб необходимото количество труд спада, намалява и делът на доходите от труд (за сметка на дела на доходите от капитал), нараства безработицата (особено сред младите хора). Опитваме се да организираме всичко - училищата, университетите, живота си - около намирането на работа, която да ни осигури нужния доход. Универсален и безусловен базисен доход за всеки гражданин, предоставен от държавата, като за целта се премахнат преките данъци за сметка на косвените (ДДС) е вариантът, който не само ще опрости сегашната сложна данъчна система, но и ще окуражи поемането на рискове и предприемаческия дух. Образованието и обучението ще могат да се интегрират със заетостта така, че да отразяват индивидуалното желание на всеки, а не само нуждите на работодателя и пазара на труда. Ще се даде шанс на младите, жените и възрастните хора (заети с незаплатен труд), да намерят своето място в създаването на обществено богатство.

Аргументите срещу идеята за безусловна помощ са основно три: **Първо**, безусловността е несправедлива, тъй като противоречи на взаимността. Защо трябва обществото да предоставя помощи, без да изисква някаква услуга в замяна? **Второ**, базовият доход е или твърде нисък, за да премахне бедността, или твърде висок, за да бъде икономически приемлив. Последиците от намаляване на стимулите в резултат на повишената данъчна ставка, нужна за поддържането на базов доход, който би заместил помощите, отпускани при определени условия, биха довели до намаляване на икономическата ефикасност. **Трето**, безусловните плащания са не само нежелателни, но и създават силен стимул за напускане на работната сила, което отново води до намаляване на икономическата ефикасност.

1. История на идеята за базов доход

Британският опит

Една от първите системи за осигуряване на помощи за бедните води началото си от **1795 г.**

[1] Van Parijs, P. (1995) . Real Freedom for All: What (If Anything) can justify Capitalism? Oxford Political Theory. Clarendon Press Oxford.

[2] Van Parijs, P. (in Ackerman, Alstott and Van Parijs 2003) Redesigning Distribution: Basic income and stakeholder grants as alternative cornerstones for a more egalitarian capitalism, volume 5 of The Real Utopias Project.

и осигурява фиксиран размер на помощта във връзка с размера на семейството на работника и цената на житото. Работниците, чиито заплати са недостатъчни да поддържат семействата си, се подпомагат до достигане на определено равнище на доходите. За съжаление тази система предоставя на някои работодатели възможността да намаляват работните заплати, в резултат на което разходите за издръжка на работната сила като цяло спадат. На много места установеното равнище на подкрепа се превръща в норма на заплащане на селскостопанските работници. Схемата е отхвърлена през **1834 г**. със Закона за бедните, който замества тази форма на подкрепа с помощи, предоставяни в приютите за бедни.

През **1872 г.** Джон Ръскин[3] твърди, че „първото задължение на държавата е да направи така, че всяко дете, родено на нейна територия, да има добро място за живеене, дрехи, храна и образование, докато не навърши пълнолетие".

В началото на XX век се говори за нуждата от осигуряване на „национален минимум за цивилизован живот". През **1906 г.** Уинстън Чърчил призовава за „равнище на дохода, под което не можем да допуснем хората да живеят и работят".

От **1918 г.** до **1922 г.** Денис Милър провежда кампания за въвеждането на базов доход, като става първият британец, който разглежда обстойно идеята за базовия доход. Целта му е недостатъците на Закона за бедните да бъдат преодолени, да се увеличи производителността на нацията и да се осигури по-справедлива база, от която работниците да могат да договарят заплатите си[4].

През **1942 г.** Уилям Бевъридж[5] прави първото задълбочено изследване на британската социално-осигурителна система. В своя доклад той посочва средствата, чрез които правителството може да осигури минимума, нужен за предоставянето на минимална подкрепа на всеки нуждаещ се. Неговият план е да премахне някои неприемливи аспекти от Закона за бедните и да разшири социално-осигурителната система.

През **1943 г.** Райс-Уилямс предлага въвеждането на гарантиран доход за всички семейства, за да бъде избегната сложността на съществуващата тогава система за финансова подкрепа на „нуждаещите се". Системата на Райс-Уилямс[6] е резултат от сливането на социалното осигуряване и данъчната система: плащанията се предвижда да бъдат под формата на постоянен размер социална помощ, достъпна почти до всички. В последствие тя изключва предоставяне на помощ на безработните, които са в състояние да работят, но отказват работа.

Посоката, по която поема Великобритания, не е тази, предложена от Райс-Уилямс, а предложената от Уилям Бевъридж, въпреки че членове от лейбъристката партия виждат „сигурността по-скоро в пълната заетост и добрите стандарти на работната заплата, отколкото в която и да било схема за социална помощ". След войната лейбъристката партия създава социална държава с пенсии за старост, осигуровки за безработица и болест, национално здравеопазване, допълнителни социални плащания, местни субсидии и други програми.

Въпросът за отрицателното данъчно облагане и данъчния кредит започва да се появява в политическия дневен ред на Великобритания в края на 60-те години на XX век. През **1968 г.** данъчното облагане на семействата предизвиква значителни загуби на доход за хората със средни доходи и това води до дебати относно помощите за ниско и средно платените работници.

През **1970 г.** Институтът за икономически отношения предлага т. нар. „обратен данък върху дохода", който притежава следните характеристики: гарантира на всички домакинства минимален доход на равнището на допълнителни обезщетения, но не осигурява допълнителни плащания над това ниво. Тази схема преодолява изпадането в капана на бедността под нивото на допълнителните обезщетения, но създава бедност на нивото на допълнителните обезщетения. Консервативната партия при идването си на власт през 1970 г. въвежда семейните добавки към дохода като начин за подпомагане на семействата на ниско платените работници, където работещият за

[3] Ruskin, J (1872) Time and Tide. Smith & Elder, London.

[4] Milner, D. (1920) Higher Production by a Bonus on National Output: A proposal for a minimum income for all varying with national productivity. George Allen & Unwin. London.

[5] Beveridge, W. (1942) Social Insurance and Allied Services. http://www.oikonomia.it/old/pages/2013/2013_Ottobre/pdf/12_pagina_classica_beveridge.pdf

[6] Rhys-Williams, J. (1943) Something to Look Forward to. Macdonald, London.

издръжката на семейството е зает поне 30 часа седмично.

През октомври **1972 г.** консервативното британско правителство публикува Зелена Книга върху система за данъчни кредити, с която да бъде заменена предишната система и да се интегрира персоналното данъчно облагане със социално-осигурителната система. Предлага се добавките към дохода да бъдат за отделните работници – нещо, което се случва за първи път от 1795 г. Предложеният данъчен кредит е за индивиди, за семейни двойки и за самотни родители с едно или повече деца; предлагат се различия за всяко дете в зависимост от възрастта му.

През **1975 г.** Антъни Аткинсън[7], ярък критик на много от аспектите на системата на данъчния кредит, пише за проблемите на високите пределни данъчни ставки в програмата. Предложението за данъчен кредит отпада заедно със загубата на консервативното правителство на изборите през 1974 г. Нито лейбъристкото правителство, което идва на власт, нито следващото консервативно правителство на Маргарет Тачър, въвеждат гарантиран доход.

Опитът на САЩ

Идеята за отрицателен данък върху дохода е на Милтън Фридман и Джордж Стиглер. Концепцията е развитие на идеята на Фридман от **1943г.** за създаване на по-справедлива данъчна система за тези, чиито доходи се променят през годините. Фридман предлага бедните да плащат данъци през годините, когато доходите им достигат и превишават нивата за данъчно облагане, а през годините, когато доходите им са под нивата за данъчно облагане, на тях да им бъдат доплащани съответните суми до достигане на определено минимално равнище на доходите. Първата публикация, дискутираща идеята за отрицателен данък върху дохода, е на Стиглер през **1946 г.**

Подобна идея е изложена през **1947 г.** от Пол и Пърсивал Гудман[8] в книгата им „Общност“. Те предлагат система от задължителен труд – от хората се очаква да работят една от всеки четири или пет години в основни индустрии. В замяна ще получават гарантирани средства за съществуване. Индустриите ще бъдат контролирани или ще са собственост на правителството.

През **1949 г.** сенатор Тафт от Охайо предлага федералното правителство да поддържа минимални средства за съществуване, които ще гарантират „минимален стандарт за достоен живот и равен старт в живота на децата“.

Джон Кенет Гълбрайт[9] пише през **1958 г.** „Едно благоденстващо общество, което е както състрадателно, така и рационално, без съмнение би осигурило на всички, които се нуждаят, минимален доход, нужен за почтен и удобен живот.“

През **1956 г.** Фридман изнася лекции за отрицателния данък върху дохода, но едва през **1962 г.** в „Капитализъм и свобода“ идеята бива публикувана.[10]

По времето на Никсън възгледите на Фридман са доминиращи. Фридман гледа на въвеждането на отрицателния данък върху дохода като на възможност да се плаща на бедните и само на бедните, да се премахне голяма част от системата, предлагаща социални услуги (добре платени бюрократи и социални работници), да се рационализира данъчната и социално-осигурителната системи, да се премахнат субсидиите за селското стопанство и трансферите към средната класа (като тези, осигурявани чрез образователната система и жилищата). Отрицателният данък върху дохода за Фридман е „средство за борба със съществуващата бедност с най-малко преразпределение на дохода“.

През **1963 г.** Робърт Теоболд[11] в „Свободни хора и свободни пазари“ се опитва да прекъсне връзката между работа и доходи, като постави основите на икономическа система, която гарантира на всеки член на обществото адекватен доход, независим от неговия индивидуален принос. Тези идеи са последвани от цикъл от статии, които той редактира пет години по-късно, под заглавие „Пътят към икономическата сигурност“[12]. Теоболд

[7] Atkinson, A. (1975) The economics of Inequality. Claredon, Oxford.

[8] Goodman, P and P. Goodman. (1947) Communitas. University of Chicago Press.

[9] Galbraith, J.K. (1958) The Affluent Society. Houghton Mifflin, Boston.

[10] Friedman, M. (1962) Capitalism and Freedom. The University of Chicago Press.

[11] Theobald, R. (1963) Free Men and Free Markets. C.N. Potter, New York.

[12] Theobald, R. (ed) Committed Spending: A Route to Economic Security. Doubleday, New York.

разглежда като най-голямо предизвикателство, пред което са изправени развитите нации, кибернетичната революция, която ще остави без работа по-голямата част от работната сила.

През **1965 г.** Джеймс Тобин[13] извежда на преден план идеята за гарантиран доход, който има елементи на отрицателен данък и социална помощ, като включва и идеята за данъчен кредит.

В края на **1965 г.** Службата за икономически възможности предлага на президента Джонсън първия си подробен и изчерпателен опит за справяне с проблема на бедността. Този доклад предлага отрицателен данък върху дохода за всички бедни. Администрацията на Джонсън е прекалено заета с войната във Виетнам и насилието в гетата, и не обръща внимание на предложението. Популярната заблуда, че осигуряването на социална помощ на здрави и прави мъже би ги накарало да напуснат работа, също пречи за въвеждането на гарантирания доход. В същото време въпросът за „зависимостта“ на жените тревожи най-много Сенатската комисия по финанси, която е загрижена за това „дали стимулите, които са вградени в отрицателния данък, ще попречат на повишаването на разходите за подпомагане за зависими деца и ще принуждават жените да работят повече“. Това продължава да бъде доминираща тема в САЩ при дебатите за социалните помощи.

През **1968 г.** Маргарет Мийд[14] вижда в концепцията за гарантирания доход за всеки могъща сила, която е в състояние да обедини обществото. Според нея всички проблеми, създадени от системата на гарантиран доход, ще бъдат повече от компенсирани от други социални предимства. Не твърди, че въвеждането на гарантиран доход ще бъде лесно, защото начинът, по който американските мъже градят своя статус, е свързан със способността им да осигуряват достатъчно за себе си, за съпругите и децата си. Тя предупреждава, че „зависимостта на съпругата е такъв значим елемент от идеята ни за семейство, че ще се окаже трудно да бъде променен статуса на жените от такъв, базиран на икономическите преимущества на мъжете, към такъв, базиран на техния собствен избор“.

През **1968 г.** Джон Кенет Гълбрайт, Пол Самуелсън, Робърт Лампман, Харолд Уатс и Джеймс Тобин, подкрепени от 1 200 икономисти, се обръщат към Конгреса „да приеме национална система за гарантиране на доходите и добавките“. Президентът Никсън гледа на отрицателния данък като на възможност за реформа на социалната система по начин, отговарящ на неговата политическа ориентация: работа, не социална помощ.

Планът за подпомагане на семействата, предложен през **1969 г.** от администрацията на президента Никсън, е първият опит на федералното правителство да осигури гарантиран доход на всички семейства с деца, които отговарят на съответните условия. Планът, целящ да подпомага семействата на работещите бедни и да намали стимулите за създаване на семейства, в които глава на домакинството е жена, е значителна крачка напред към въвеждането на еднакви федерални равнища на публична социална подкрепа, но не успява да събере подкрепата на Сената.

Значително влияние върху крайния изход от опита за въвеждане на гарантиран доход в САЩ оказват администраторът Уилбър Коен и икономистът Милтън Фридман. В дебат между тях, проведен през **1972 г.**, Фридман атакува социално-осигурителната система, тъй като плащаните вноски нямат голяма връзка с големите суми, които се изплащат (в повечето случаи) поради неравнопоставеността между семейните и несемейните жени, поради различното третиране на тези, които избират да продължат да работят след като навършат 65 години в сравнение с тези, които се пенсионират на тази възраст. Той критикува факта, че получателите на високи доходи като цяло започват да плащат данъци по-късно и получават пенсии по-дълго време от по-ниско платените работници. Основната му идея е, че социалното осигуряване в САЩ е слабо обвързано или изобщо не е обвързано с нуждите на хората. Той атакува програмите за социални помощи за огромното нарастване на бюрокрацията; за това, че не осигуряват стимули за работа, поради многото различни възможности за помощи; поради многократното намаляване или загубата на помощи при нарастване на дохода. Основната забележка на

[13] Tobin, J. (1965) Improving the economic status of the negro. in Daedalus Vol. 94, Fall.

[14] Mead, M. (1968) Some social consequences of a guaranteed income, in Theobald, R. (ed) Committed Spending: A Route to Economic Security. Doubleday, New York.

Фридман е, че парите, осигурявани за помощи за бедните, често биват изпозвани за субсидиране на хората с по-високи доходи, които, според него, трябва да са в състояние да се грижат сами за себе си; той иска да види програми за социална помощ, които помагат на бедните и само на бедните. Според Коен, ако програмите за социална помощ не подпомагат и хората с по-високи доходи, то подкрепата за финансирането им ще намалее.

Желанието на Фридман да се заменят съществуващите социални плащания с отрицателен данък върху дохода, се гради върху стремежа да се сложи край на добре платените места в социалната система; да се прекрати достъпът на средната класа (която е най-големият бенефициент) до социални помощи; да се уважава достойството на бедните хора и да се подпомогне тяхната независимост; да се спре намесата в семейните отношения на бедните хора; да се повиши справедливостта при предоставянето на помощи на най-нуждаещите се. По-късно той променя намерението си да премахне съществуващите програми: „Тъй като е малко вероятно отрицателният данък върху дохода да бъде приет като заместител на всички програми за предоставяне на социални помощи – както аз смятам – мисля, че е твърде вероятно той да бъде приет като заместител на директните публични програми за финансово подпомагане.“[15]

Подобна позиция не е несъвместима със здравия икономически разум или хуманизма, и не би била неатрактивна за представителите на лявото политическо пространство. Голямо противоречие съществува в схващанията на Фридман относно подкрепата му за нерегулирана политика на заплатите с нейното обещание за по-големи икономически ползи за цялото общество (от които ще се възползват дори и бедните) и неговото заклеймяване на неефективността на съществуващата социална система. Той твърди: „отрицателният данък върху дохода притежава голямото преимущество да концентрира публични фондове за допълване на доходите на бедните – не за разпределение на фондове с надеждата, че някои от тях ще достигнат до бедните“.

Но навярно най-яркото от всички противоречия е това между омаловажаването на законодателството относно минималната заплата и призива да се направи социалната система такава, че да служи на бедните и само на бедните. Този конфликт на идеи е резултат на желанието на Фридман да намали обема на средствата, предоставени на системата за социални плащания; на приемането на минимални стандарти на работната заплата чрез законодателство; на желанието да се разчита на частна благотворителност; на концентрирането му върху разходите на предоставените от системата услуги и безкритичната му подкрепа за свободните пазарни сили, която илюстрира есенцията на консерватизма: всички тези характеристики показват стремеж да бъдат ограничени количествата на преразпределени средства към най-бедните.

През **1979 г.** Фридрих фон Хайек подкрепя идеята за гарантиран доход в книгата си „Закон, законодателство и свобода“[16]: “Осигуряването на определен минимален доход за всеки, или вид праг, под който никой не може да падне, дори когато е неспособен да се осигури сам, изглежда не само ще бъде напълно законна защита срещу общите за всички хора рискове, но и необходима част от Великото общество, в което индивидът няма повече да има специални претенции към членовете на конкретната малка група, в която се е родил“. Хайек предупреждава за невъзможността да се въведе унифициран минимален доход поради проблеми, свързани със свободното движение на хора.

През **2006 г.** Чарлз Мъри[17] публикува „В нашите ръце: план за замяна на социалната държава“. Той се застъпва за всеобща безвъзмездна помощ от 10,000 долара на година, която да замени изцяло съществуващата социална система.

Дейвид Фридман[18] застъпва тезата, че отрицателният данък върху дохода е вид компенсация за минали несправедливости в разпределението на собствеността, което не отговаря на либертарианския идеал за собствеността като резултат от доброволни и

[15] Tobin, J. (1965) Improving the economic status of the negro. in Daedalus Vol. 94, Fall. Friedman, M. (1968) The case for the negative income tax, in Laird, M. (ed) Republican Papers. Anchor, New York.

[16] Hayek, F. (1979) Law, Legislation and Liberty. Volume 3 – The Political Order of a Free People, University of Chicago Press.

[17] Murray, C. (2006) In Our Hands: A Plan to Replace the Welfare State.

[18] Friedman, D. (2013) Libertarian Arguments for Income Redistribution. http://daviddfriedman.blogspot.com/2013/12/libertarian-arguments-for-income.html.

справедливи сделки. Фридман посочва и друг аргумент, който коментарите за базовия доход сякаш заобикалят: Проблем с гарантирания доход ще има, ако той се въведе като допълнение към съществуващите социални програми, а не вместо тях. Това означава, че гарантираният доход се разглежда като алтернатива на съществуващите социални помощи.

Работа, семейство и зависимост

Откриваме редица идеологически позиции, възприети от поддръжниците и опонентите на гарантирания доход в процеса на опитите да бъде въведен или отхвърлен отрицателният данък в САЩ и данъчният кредит във Великобритания. Една от трудностите при опита да се установят главните идеологически черти, мотивиращи дадени автори и политици, свързани с дебата относно гарантирания доход е, че мненията често са изразени като част от технически въпрос, като коментарът е представен отделно от всичко останало. Например, изборът на семейството като единица, на която се предлага да се предоставя помощ под формата на гарантиран минимален доход, под формата на план за подпомагане на семейството и като схема за данъчен кредит, може да бъде разгледан като част от преобладаващото схващане относно това кое е приемливото социално поведение.

Идеологиите, които изграждат социалната система, съществуват като пакет и трябва да бъдат разглеждани като цяло, като конгломерат от идеологии. Идеологията на труда е силно свързана с виждания относно майчинството и семейството, като всеки от тези аспекти е свързан с идеята за самопомощ, индивидуализъм и зависимост.

Начинът, по който е структуриран дебатът относно гарантирания доход в САЩ и до значителна степен във Великобритания, извежда проблема за стимулите за труд като основен. Идеологията на труда е толкова силна в САЩ и Великобритания, че предлаганите промени в системата на социална помощ се сблъскват със силен отпор и са обречени на провал, ако опонентите на тези промени могат да ги представят като заплаха за производителността.

Мийд не се тревожи от въпроси, свързани с работната етика и държи на въвеждането на гарантиран доход поради въпроси, свързани с хуманността и справедливостта; изгражда своята подкрепа за гарантирания доход въз основа на това, че той би осигурил консенсус и участие, подкрепящи нуждата на държавата за пресъздаване на дух на общност. Тя пише: „Идеята, че някой не трябва да получава базови средства за преживяване, храна, вода и подслон, е модерно варварство.“[19]

Теоболд[20] не представя своя призив за гарантиран доход като директна атака към работната етика, а по-скоро като необходимия отговор на реалността: рано или късно, компютърната технология ще замени все повече и повече работници, включително професионалисти; ще има много малко възможности за традиционен труд. Следователно появява се необходимостта да се позволи на хората да развият умения, които са нужни за приспособяване към свят, където възможностите за заетост намаляват.

Аргументът за отрицателния данък на Фридман, Лампман, Стиглер и други (включително Тобин) има за цел да се противопостави на проблема с неадекватните доходи по начин, който няма да застраши производителността. Техните предложения да се промени предоставянето на помощи са изразени по начин, който е много по-съвместим с преобладаващите идеологии, отколкото идеите на Теоболд.

Британският опит е малко по-различен. Поддръжниците на „обратния данък върху дохода“ от Института за икономически отношения пренебрегват дебата относно стимулите за труд. Консервативното британско правителство (1970-74), както при предложението за семейни добавки към дохода, така и при предложението за данъчен кредит, е загрижено те да не навредят на производителността и да не доведат до зависимост; да осигурят равнопоставеност между работещите и неработещите; да рационализират данъчната система и системата на социалните помощи, да помогнат на нуждаещите се (макар и само на тези, които заслужават, особено на работещите бедни).

В САЩ най-важна е загрижеността за възможен спад в производителността (не

[19] Mead, M. (1968) Some social consequences of a guaranteed income, in Theobald, R. (ed) Committed Spending: A Route to Economic Security. Doubleday, New York

[20] Theobald, R. (ed) (1968) Committed Spending: A Route to Economic Security. Doubleday, New York.

толкова въпросът, свързан със зависимостта, както във Великобритания). „Зависимостта“ в американския контекст е просто потребителската страна на производителността, състои се в това, че колкото повече хора “са зависими“, толкова по-голяма нужда има от увеличаване на производителността, за да се поддържат съществуващите стандарти.

От структурата на дебата за социалните помощи, свързан с въвеждането на гарантиран доход в САЩ, става ясно, че въпросът за зависимостта е интерпретиран много тясно от ориентирани към мъжете възгледи, свързани със семейството, работата, морала и самопомощта. Расовите стереотипи също прозират, като въпросът за расата се смесва с въпроса за зависимостта.

Гарантираният доход е любима тема на привържениците на партиите от левия политическия спектър, защото на него се гледа като на осигуряващ равна подкрепа на всички във финансова нужда, като на стъпка по пътя към социализма и пълното равенство. Цени се също така поради това, че слага край на субективизма, категорийните помощи, гражданството, стигмата и идеологията на неравенството.

Либералите, които са за гарантирания доход, твърдят, че помощите, поне отрицателният данък върху дохода, са оправдани от факта, че предоставят подкрепа на тези, които се нуждаят от тях, по ефикасен начин, че ограничават предоставянето на помощ само на работещите с ниски доходи и на тези без работа, и слагат край на нуждата от изобилие от допълнителни социални програми, които възникват в системата на социалната помощ след края на Втората световна война до днес. Привържениците на монетаризма виждат в отрицателния данък дерегулиране на отношенията на разпределение и твърдят, че подобни процеси са в съзвучие с техния стремеж за дерегулиране на икономиката.

Най-важното предстои. Проблемите на бедността и сигурността на доходите имат нужда от цялостно преразглеждане. Преструктуриране както на положителния, така и на отрицателния данък върху дохода дава възможност да се изгради данъчна система, при която всеки да плаща справедлив данък и която премахва неравенствата в системата на социалните помощи. Това може да бъде система, която осигурява на всеки минимален доход независимо от способността му или неспособността му да се труди. Но за да се направи това, е нужно въвеждането на гарантиран доход, който напълно интегрира данъчната система със системата на социалните помощи. Една такава форма на общ гарантиран доход, който може ефикасно да постигне тези цели, е базовият доход, финансиран с приходи единствено от косвени данъци (ДДС).

2. Съвременно развитие на идеята за безусловен базов доход

Защо е нужно да има политика за подпомагане на доходите? Стандартното оправдание за осигуряването на доходи чрез социални помощи е, че хората се нуждаят от тях и не са в състояние да ги получат по друг начин. Следвайки политиката на гарантиран минимален доход, правителствените разходи имат тенденцията да „нарастват драматично“. Базата, въз основа на която се осигуряват помощите, е трудно да бъде оправдана и е объркваща за реципиентите. През 2000 г. Доклад на групата за реформи в социалната система на Австралия признава, че настоящата система за подпомагане на доходите „е прекалено сложна и разчита най-вече на предположения относно възможностите и поведението, които са спорни“, а периодично отпусканите суми водят до трудности и непредвидени стимули.[21]

Аргументът е, че „базираните на нуждите“ обосновки не разясняват защо се осигуряват социални програми. Твърди се, че тези обяснения служат за мистифициране на намеренията на осигуряващите помощта и скриват истинското равнище на нуждата. Дискриминацията въз основа на възрастта, местоположението, расата, пола, инвалидността и класата разделя обществото. Тези сили оказват влияние върху всички аспекти на социалния живот и могат лесно да бъдат забелязани в политиките за подпомагане на доходите. Младите безработни получават по-ниски помощи от по-възрастните работници. Държавата се проваля при осигуряването на хората от селата на същото ниво на услуги, каквито осигурява на хората от градовете. Спорно е също така патриархалното

[21] The Final Report of the Reference Group on Welfare Reform (2000). http://www.basicincome.qut.edu.au/documents/JTEbook10.pdf

предположение, че семейството е единицата, на която следва да се изплащат социалните помощи. Отделният индивид трябва да е във фокуса на вниманието.

Нека разгледаме връзката между осигуряването на социални помощи, категорийните плащания и доверието. Често се представя като аргумент, че е наша вината, защото не вършим правилните неща, нямаме доверие на другите, а това пречи на правителството да въведе универсален базов доход. Правителствата залагат на политиките за подпомагане на доходите чрез налагане на селективни, категорийни изисквания и налагането на „взаимни задължения“. Когато правителствата обсъждат заплахите за производителността, обезкуражаването на труда, готовността на малцинствените групи да се трудят, самотното майчинство, отстъпчивостта на работническата класа, възможностите за труд на хората в неравностойно положение, те разчитат на консервативната вяра в несъвършенството на човешките същества, а не на вярата, че хората, към които се отнасят с уважение, ще отговорят конструктивно.

Противоречивата вяра на правителствата, която ги кара да смятат, че богатите трябва да бъдат стимулирани да произвеждат, докато бедните трябва да бъдат принуждавани да работят, лежи в основата на изграждането на социалната политика по доходите. Фактът, че подобни аргументи (относно некадърността на бедните, нуждата от принуда и важността на увеличаването на разликите между класата на собствениците и работниците) са абсурдни, не ги прави по-малко ценени от консерваторите. Джон Кенет Гълбрайт се присмива на подобни аргументи, като посочва, че „Всичко винаги се свежда до малко вероятният случай, при който богатите не работят, тъй като имат твърде ниски доходи, а бедните, тъй като имат твърде високи доходи.“[22]

Изследванията би трябвало да открият стимулите за работа на не толкова богатите. Признава се, че тъй като икономическият фундаментализъм е хегемонната теория, подобни изследвания ще бъдат правени от идеологическа гледна точка. Освен връзките със Закона за бедните по отношение на критериите за отпускане на помощи, на лице са ясни връзки с теорията на публичния избор във връзка с начина, по който правителствата изграждат своите социални политики, настоявайки, че „поведението се разбира най-добре от гледна точка на предположението, че мотивацията е свързана с една причина, алчността, и не е възможно да бъде променено“[23]. Свързана с това е и неокласическата либерална вяра, че проблемът с помощите „е рационален отговор на стимулите, пред които са изправени индивидите и социална хармония ще възникне спонтанно само когато подходящите пазарни сигнали работят“.[24]

Имайки предвид преобладаващите нагласи относно човешкото поведение, няма да е лесна задача да бъдат убедени правителствата да въведат универсален базов гарантиран доход за всички свои граждани. Ако привителствата приемат за разглеждане идеята за базовия доход, то важна част от битката за въвеждането му ще бъде осигуряването на изследвания върху производителността, желанието за труд и зависимостта, които да поставят под въпрос техните предишни схващания.

Правителствата упорито твърдят, че осигуряват социална сигурност по ефикасен и отговорен начин. Те със сигурност са в състояние да определят стойността на осигуряване на специфична категорийна помощ за реципиентите, на които е изплатена. Те могат и наистина изчисляват колко „спестяват“ като изключват хората от системата за социални помощи, когато те не отговарят напълно на критериите за отпускане на помощта. Това е счетоводна или целева ефикасност. Те изглежда не проявяват интерес как хората, на които е отказана помощ, успяват да се справят, или какви са социалните разходи в резултат на отказаната помощ. Целевата ефикасност не измерва доколко ефикасна е системата на социално осигуряване като цяло, тъй като въпроси, свързани с ефикасността на система като цяло не биват разглеждани.

Някои от мерките за ефикасност на системата, които следва да се вземат под внимание, са: бедни ли са хората, изключени от системата за социално осигуряване; колко души,

[22] Galbraith, J.K. (1958) The Affluent Society. Houghton Mifflin, Boston.

[23] Stretton, H. & Orchard, L. (1994) Public Goods, Public Enterprise, Public Choice. MacMillian, Basingstoke.

[24] Barry 1998Barry, N. (1998) "Neoclassicism, the New Right and British Social Welfare." in Page, R. & Silburn, R. (eds.) British Social Welfare in the Twentieth Century. Macmillian, Basingstoke.

които отговарят на изискванията, са пропуснати; доколко са удовлетворени хората, получаващи ниски помощи; социално-осигурителната система води ли до социална справедливост за всички; защитени ли са човешките права на всички; премахва ли системата всички пречки пред включването на хората с увреждания; равнопоставено ли се третират различните полови, възрастови и етнически групи; равнопоставени ли са хората от градовете и селата; осигурява ли системата достатъчна сигурност на реципиентите, така че да им позволява да допринасят за обществото по свой начин?

Понякога правителствата излизат извън тясното поле на измерване на счетоводната ефикасност и се опитват да погледнат по-широко на ефикасността от гледна точка на това, което се случва в икономиката като цяло. През 1993 г. в Зелената книга на Комитета по заетостта на Австралия, е декларирано: „Загубата на производство в резултат на безработицата е най-големият източник на неефикасност в икономиката. Безработицата е също така най-важната причина за неравенството и алиенацията за индивидите, семействата и общностите.“[25]

Сравнително изследване[26] разглежда социалните политики в три страни (САЩ, Германия Нидерландия), избрани, поради наличието на панел от данни за десетилетия, което позволява на авторите да разгледат въпросите, свързани с: икономически растеж, ефикасност, бедност, неравенство, социална интеграция, стабилност и автономност. Избраните страни за анализ са: САЩ, където социалната държава е представена в либерална форма; Нидерландия, която има социално-демократична система на социалната помощ и Германия с нейния корпоратистки социален модел.

Либералният модел на социално подпомагане е продукт на капиталистическата икономика и определя на държавата странична роля в социалното подпомагане.

Социално-демократичният модел на социално подпомагане е продукт на социалистическата икономика и определя на социалната държава мощна преразпределителна роля.

Корпоратисткият модел на социално подпомагане се корени в икономиката на общностния „социален пазар“ и гледа на социалното подпомагане като на посредник при осигуряването на групово базирана взаимна помощ и избягване на риска.

В дебатите за социалната политика често се отстоява тезата за неизбежността на замяната между икономически растеж, ефикасност, бедност, неравенство, социална интеграция, стабилност и автономност. Оказва се, че постиженията на нидерландския социално-демократичен модел са същите или дори още по-добри от постиженията на корпоратисткия германски и либералния американски модел, що се отнася до ВСИЧКИ изброени социални и икономически цели.

Подобни заключения са от голямо значение относно посоката, по която информираната нация би избрала да поеме, ако иска да промени системата си на социални помощи от такава, изградена на идеологическа основа, към такава, базирана на обосновани научни изследвания. Когато се опитваме да постигнем икономически растеж и ефикасност, стабилност и автономност, или да намалим бедността и неравенството, то социално-демократичната социална държава по подобие на тази в Нидерландия се представя по-добре от германския корпоративен модел, който пък от своя страна се представя по-добре от либералния модел на САЩ.

3. Приложение на идеята за безусловен базов доход

Отказът от подоходно тестване е основната отличителна черта между безусловния (универсален) базов доход и традиционните системи за трансфер на помощи. Подоходното тестване или условността, за разлика от безусловността, работи последващо, след внимателно изследване на правото на домакинството на помощи в зависимост от общия му доход, богатство и нужди. Безусловният базов доход (ББД), от друга страна, работи предварително, прехвърляйки парични средства независимо от дохода, богатството и нуждите на индивида или домакинството. Защо е нужно да няма условия? Обвързаността с условия на настоящите

[25] Green Paper of the Committee on Employment Opportunities (1993).
http://www.basicincome.qut.edu.au/documents/JTEbook10.pdf

[26] Goodin, R., Headey, B., Muffels, R. & Dirven, H. (1999) The Real Worlds of Welfare Capitalism. Cambridge University, Cambridge.

програми за социални помощи води до появата на явление, известно като капан на бедността или капан на безработицата.

Безусловен базов доход или отрицателен данък върху дохода?

Стимулите за труд могат да бъдат увеличени чрез прилагането на отрицателен данък върху дохода (ОДД). ОДД работи като възстановяем данъчен кредит, който намалява с нивото от преди данъчното облагане. Определено ниво помощи, което се приема, че е равно на нивото на безусловния базов доход (ББД), се осигурява дори и ако доходите на индивида са равни на нула. Така ОДД разделя плащането на помощи от желанието за платен труд. Докато базовият доход се плаща предварително на редовни вноски, ОДД се плаща впоследствие, след като кандидатът попълни данъчна декларация.

Главната причина за избор на базов доход вместо отрицателен данък върху дохода, е нормативна. Идеята за базовия доход е съвместима с теорията на справедливостта по либертариански маниер, базирана на принципите на Джон Лок. ОДД схемата просто балансира данъците и помощите – при ББД схемата данъчните приходи на практика се повишават и базовият доход се изплаща на всички без никакви условия. От нормативна гледна точка, независимото плащане на базов доход може да бъде разгледано като право да се споделят природните ресурси, които обществото притежава. ОДД на Фридман, от друга страна, е замислен основно като средство за премахване на бедността или мярка за подобряване на ефикасността.

Безусловен Базов Доход или Еднократно Дарение?

Концентрирането върху нормативните аспекти и разглеждането на идеята за правото на споделяне на природните ресурси на обществото, повдига въпроса дали едно еднократно плащане, например при достигане на пълнолетие, не е алтернатива на редовни вноски, които се изплащат при ББД?

Акерман и Алстот[27] предлагат въвеждането на понятието „общество на собствениците“, в което на 21 годишна възраст всеки гражданин получава 80 000 долара като еднократно дарение, платимо на четири годишни вноски от 20 000 долара. От либертарианска гледна точка еднократното дарение е за предпочитане пред редовни вноски, тъй като вторите могат да бъдат възприети като патерналистична мярка и да влязат в противоречие с главния идеал на либертарианството – отговорността.

Ван Парис[28] признава патерналистичния характер на ББД, но според него той е „слабо патерналистичен“ и го оправдава като средство за „защита на реалната свобода на хората“. Милтън Фридман[29] от друга страна твърди, че „тези от нас, които вярват в свободата, трябва да вярват също така и в свободата на индивидите да правят свои собствени грешки“.

Както показва нормативният анализ на разпределителната справедливост, причината да бъдат избрани редовните вноски вместо еднократното дарение не е патерналистична. В „обществото на собствениците“ еднократното дарение може да бъде разглеждано като компенсация за част от националните ресурси, като парче земя, на което индивидът има право. В „обществото на акционерите“, от друга страна, индивидът на практика притежава дял от природните ресурси, на който има право и получава редовен дивидент от рентата от владетеля на собствеността. И така, както дивидентите биват изплащани регулярно, така бива плащан и базовият доход.

Справедливост и ефикасност

Базовият доход е съвместим с класическата либертарианска идея, осигурявайки на всеки индивид неговия легитимен дял от природните ресурси, докато в същото време гарантира както правото на личността на собственост и просперитет, така и подобряването на ефикасността чрез премахване на капана на бедността и принудителната безработица, чрез осигуряване на равни възможности за всички. Равенството на възможностите може да бъде средство за увеличаване на значението на образованието като необходимо условие за справедливо общество. Идеята за равни

[27] Ackerman, B., Van Parijs, P., and Alsttot, A. (2003). Redesigning Distribution: Basic income and stakeholder grants as alternative cornerstones for a more egalitarian capitalism, volume V of The Real Utopias Project.

[28] Van Parijs, P. (1995). Real Freedom for All: What (If Anything) can justify Capitalism? Oxford Political Theory. Clarendon Press Oxford.

[29] Friedman, M. (1962) Capitalism and Freedom. The University of Chicago Press.

възможности е общото, което обединява справедливостта и ефикасността.

Практически действия за въвеждането на базов доход

В **Белгия** през 1984 г. група учени и синдикалисти около философа и икономист Филип Ван Парис основават колектива „Шарл Фурие“. През 1986 г. на колоквиум в Льовенския католически университет се ражда Европейската мрежа за базов доход (Basic Income European Network, BIEN), която през 2004 г. прераства в Световна мрежа за базов доход (Basic Income Earth Network).

В **Южна Африка** Конгресът на южноафриканските синдикати, близък до управляващия Африкански национален конгрес, се бори още от края на апартейда за установяване на гарантиран доход. Той е основал заедно с други организации т. нар. Коалиция за отпускане на базов доход (Basic Income Grant Coalition). Но много министри се противопоставят на идеята.

В **Бразилия** през 2003 г. е създадена „Семейна кошница“ (Bolsa Familia) на правителството на президента Луис Инасио Лула да Силва, която се състои в парична помощ, изплащана на домакинствата, живеещи под прага на бедността (повече от дванадесет милиона), при условие че пращат децата си на училище. Работническата партия предприема допълнителни действия, като прокарава през 2004 г. закон за постепенното установяване на базов доход за всеки жител на Бразилия.

В Канада е проведен експеримент с предоставяне на гарантиран доход в град Манитоба между 1975 и 1979 г. Изследователката Ивелин Форгет, която е анализира резултатите, констатира сериозно намаление на лечението в болница и нарастваща тенденция младите да продължават образованието си след гимназията.

В **САЩ** от 1982 г. насам всеки жител на Аляска от поне шест месеца получава дивидент от „Постоянен фонд на Аляска“, създаден от приходите от петрола. Мнозина членове на Конгреса се изказват в полза на идеята да се установи подобен доход в Ирак след нахлуването през 2003 г. Икономистите са предложили същия механизъм за Нигерия. Опити с „класическия“ гарантиран доход са проведени и в други американски щати през 70-те и 80-те години на XX век.

В **Индия** са проведени два пилотни проекта - първият в беден квартал на Ню Делхи, а вторият – в селата на щата Мадхя Прадеш.

В **Италия** „Движение 5 звезди“ настоява за „граждански доход“ от 1000 евро на месец, отпускан в продължение на три години на безработните, който те ще загубят, ако откажат предложена работа.

В **Намибия** от 2008 г. по инициатива на коалиция от църкви, синдикати, младежки и женски асоциации, жителите на село Отживеро-Омитара на възраст под шестдесет и пет години получават гарантиран доход. След като отчита убедителните резултати, специалният докладчик на ООН по крайната бедност и човешките права Магдалена Сепулведа оказва натиск върху правителството, което не подкрепя проекта, да проучи дали той е осъществим на национално ниво. Международният валутен фонд се противопоставя. През 2012 г. финансираният от частни дарения проект е преустановен поради липса на средства.

В **Швейцария** „Федералната инициатива за гарантиран базов доход“ е лансирана през април 2012 г. с подкрепата на швейцарската секция на Световната мрежа за базов доход. Инициативата не е подложена на гласуване, тъй като нейните поддръжници не успяват да съберат сто хиляди подписа до октомври 2013 г.

В **Европейския съюз** жители и организации от петнадесет страни членки на Съюза предприемат европейска гражданска инициатива, която изисква от Комисията да „поощри сътрудничеството между страните членки при разглеждането на гарантирания базов доход като средство за подобряване на системите им на социално осигуряване“. До януари 2014 г. трябва да се съберат един милион подписа, условие подписката да завърши със задължително изслушване и обсъждане на идеята в Европейския парламент. Събрани са едва половината от нужните подписи и въпросът не е представен за разглеждане.

Заключение

Целта на тази статия е да осигури нормативо оправдание и анализ на икономическите ефекти от въвеждането на базов доход в светлината на най-често срещаните възражения, отправяни към подобни предложения. Оказва се, че идеята за базов доход, и по-конкретно облагането

единствено с данък върху добавената стойност с цел финансиране на прилагането на универсален базов доход, е съвместима с либертарианските теории за справедливост, базирани на принципите на Джон Лок. Условието на Лок „да се отделя достатъчно за общо ползване от другите“ не оставя друг избор, освен преразпределение на дохода от собствениците на оскъдните ресурси към обществото като цяло.[30]

Съществуването на рентно заплащане на труда и принудителна безработица оправдава разширяването на термина оскъдни ресурси от тесния му смисъл (природни ресурси) към прилагането му и за работните места. Базовият доход на практика е в състояние да намали равнището на принудителната безработица, като в същото време не оказва влияние върху заетостта и брутните заплати. Получателите на базов доход могат да използват безусловните плащания за по-нататъшно образование или за започване на самостоятелен бизнес. Следователно, производителността и общата ефикасност се очаква да се увеличат в дългосрочен период.

Що се отнася до преразпределителното влияние, получателите на ниски доходи ще бъдат нетните печеливши от политиката на базов доход. Доброволно безработните обаче губят, тъй като нивото на базовия доход е по-ниско от средните помощи за безработица, изплащани при условните схеми за социални помощи. Това може и да не се окаже проблем след извършване на прехода от условна към безусловна социално-осигурителна система. Теорията предполага, че рационалните икономически агенти ще допълнят базовия си доход с доброволни застрахователни и частни пенсионни планове.

Информацията в тази статия има за цел да помогне за по-задълбочено разбиране както на етичните, така и на икономическите възможности на базовия доход, което може да се окаже мощно средство за преодоляване на икономическите предизвикателства на XXI-ви век.

[30] Locke, J. (1764) Two Treatises of Government. A. Millar et al., London.

Използвана литература:

Ackerman, B., Van Parijs, P., and Alstott, A. (2003). Redesigning Distribution: Basic income and stakeholder grants as alternative cornerstones for a more egalitarian capitalism, volume V of The Real Utopias Project.

Atkinson, A. (1969) Poverty in Britain and the Reform of Social Security. Cambridge University, London.

Atkinson, A. (1975) The economics of Inequality. Claredon, Oxford.

Barry, N. (1998) "Neoclassicism, the New Right and British Social Welfare." in Page, R. & Silburn, R. (eds.) British Social Welfare in the Twentieth Century. Macmillian, Basingstoke.

BIEN web site:
http://www.etes.ucl.ac.be/BIEN/bien.htm.

Beveridge, W. (1942) Social Insurance and Allied Services.
http://www.oikonomia.it/old/pages/2013/2013_Ottobre/pdf/12_pagina_classica_beveridge.pdf

Booker, H. S. Lady Rhys Williams' Proposals for the Amalgamation of Direct Taxation with Social Insurance.The Economic Journal, Vol. 56, No. 222 (Jun., 1946), pp. 230-243.

Cohen, W. and Friedman, M (1972).Social Security: Universal or Selective. American Enterprise Institute for Public Policy Research, Washington.

Friedman, D. (2013) Libertarian Arguments for Income Redistribution.

http://daviddfriedman.blogspot.com/2013/12/libertarian-arguments-for-income.html

Friedman, M. (1962) Capitalism and Freedom. The University of Chicago Press.

Friedman, M. (1968) The case for the negative income tax, in Laird, M. (ed) Republican Papers. Anchor, New York.

Galbraith, J.K. (1958) The Affluent Society. Houghton Mifflin, Boston.

Goodin, R., Headey, B., Muffels, R. & Dirven, H. (1999) The Real Worlds of Welfare Capitalism. Cambridge University, Cambridge.

Goodman, P and P. Goodman. (1947) Communitas. University of Chicago Press.

Hausman, L. (1974) "The politics of a guaranteed income: The Nixon Administration and the Family Assistance Plan - A review article." Journal of Human Resources, Vol. 8, No. 4.

Hayek, F. (1979) Law, Legislation and Liberty. Volume 3 – The Political Order of a Free People,

University of Chicago Press.

House of Commons (1973) Select Committee on Tax Credits. Vol 1, 341-1 HMSO, London.

Locke, J. (1764) Two Treatises of Government. A. Millar et al., London.

Mead, M. (1968) Some social consequences of a guaranteed income, in Theobald, R. (ed) Committed Spending: A Route to Economic Security. Doubleday, New York.

Milner, D. (1920) Higher Production by a Bonus on National Output: A proposal for a minimum income for all varying with national productivity. George Allen & Unwin. London.

Murray, C. (2006) In Our Hands: A Plan to Replace the Welfare State.

Rhys-Williams, J. (1943) Something to Look Forward to. Macdonald, London.

Ruskin, J (1872) Time and Tide. Smith & Elder, London.

Stretton, H. & Orchard, L. (1994) Public Goods, Public Enterprise, Public Choice. MacMillian, Basingstoke.

Theobald, R. (1963) Free Men and Free Markets. C.N. Potter, New York.

Theobald, R. (ed) Committed Spending: A Route to Economic Security. Doubleday, New York.

Tobin, J. (1965) Improving the economic status of the negro. in Daedalus Vol. 94, Fall.

Tobin, J., Pechman, J. and Mieszkowski, P. (1967) "Is a negative tax practical?" Yale Law Journal Vol 77, No 1, Nov.

Tomlinson, J (2001) Income Insecurity: The Basic Income Alternative.
http://www.basicincome.qut.edu.au/documents/JTEbook9.pdf

Van Parijs, P. (ed.) (1992) Arguing for Basic Income. Verso, London.

Van Parijs, P. (1992) "Competing Justifications of a Basic Income." in Van Parijs, P. (ed.) Arguing For Basic Income. Verso, London.

Van Parijs, P. (1995) Real Freedom for All: What (If Anything) can justify Capitalism? Oxford Political Theory. Clarendon Press Oxford.

Van Parijs, P. (in Ackerman, Alstott and Van Parijs 2003) Redesigning Distribution: Basic income and stakeholder grants as alternative cornerstones for a more egalitarian capitalism, volume V of The Real Utopias Project.
http://www.ssc.wisc.edu/~wright/Redesigning%20Distribution%20v1.pdf

Van Parijs, P. Why Surfers Should be Fed: The Liberal Case for an Unconditional Basic Income. Philosophy & Public Affairs, Vol. 20, No. 2 (Spring, 1991), pp. 101-13.
http://www.jstor.org/discover/10.2307/2265291?uid=3737608&uid=2&uid=4&sid=21105407357483